

Резюме

Наконецна І. М. Поняття кваліфікуючих (особливо кваліфікуючих) ознак складу злочину.

У статті розглядаються проблеми визначення ознак та правової природи кваліфікуючих (особливо кваліфікуючих) ознак складу злочину. Запропоновано авторське визначення поняття «кваліфікуючі (особливо кваліфікуючі) ознаки складу злочину». Показано взаємозв'язок кваліфікуючих ознак з ознаками основного складу злочину та обставинами, що обтяжують покарання. Констатовано, що правова природа цих понять є різною. Автор вважає, що більш глибоке, комплексне дослідження кваліфікуючих ознак складу злочину як засобу диференціації кримінальної відповідальності є перспективним напрямом у сфері розвитку кримінального законодавства і кримінально-правової політики в цілому.

Ключові слова: кваліфікуючі (особливо кваліфікуючі) ознаки, склад злочину, кримінальний закон, диференціація кримінальної відповідальності.

Резюме

Наконецная И. Н. Понятие квалифицирующих (особо квалифицирующих) признаков состава преступления.

В статье рассматриваются проблемы определения признаков и правовой природы квалифицирующих (особо квалифицирующих) признаков состава преступления. Предложено авторское определение понятия «квалифицирующие (особо квалифицирующие) признаки состава преступления». Показана взаимосвязь квалифицирующих признаков с признаками основного состава преступления и обстоятельствами, отягчающими наказание. Констатировано, что правовая природа этих понятий является разной. Автор считает, что более глубокое, комплексное исследование квалифицирующих признаков состава преступления как средства дифференциации уголовной ответственности является перспективным направлением в сфере развития уголовного законодательства и уголовно-правовой политики в целом.

Ключевые слова: квалифицирующие (особо квалифицирующие) признаки, состав преступления, уголовный закон, дифференциация уголовной ответственности.

Summary

Nakonechna I. The concept of the aggravation (especially aggravation) evidence of a crime.

This paper addresses the problem of determining the characteristics and legal nature of the aggravation (especially aggravation) evidence of a crime. Author's definition of «aggravation (especially aggravation) evidence of a crime». The relationship of the qualifying signs with signs of the basic structure of the crime and the circumstances aggravating punishment. It is stated that the legal nature of the concepts is different. The author believes that a deeper, comprehensive study of the aggravating circumstances of a crime as a means of differentiation of the criminal responsibility, is a promising direction in the development of the criminal legislation and criminal-legal policy in General.

Key words: aggravating (especially aggravating) evidence, composition of crime, criminal law, differentiating of criminal responsibility.

Отримано 20.11.2013

УДК 343.79

О. О. ПЕНЯЗЬКОВА

Ольга Александрівна Пенязькова, здобувач Київського університету права НАН України

ВІДМЕЖУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ТА АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЩО ПОСЯГАЮТЬ НА ОХОРОНУ ЗЕМЕЛЬ

Останніми роками все більшого значення набуває створення належного механізму протидії злочинам та адміністративним правопорушенням, що посягають на охорону земель. У зв'язку з цим у Кримінальному кодексі України (далі – *КК України*) та в Кодексі України про адміністративні правопорушення (далі – *КУпАП*) передбачається відповідна система норм, спрямована на охорону відповідних суспільних відносин від цих посягань.

Відповідна проблема була і залишається в полі зору багатьох вчених. Зокрема, вона висвітлювалася в працях Н. С. Гавриш, О. Ю. Дрозд, О. В. Конишева, І. А. Куян, Р. О. Мовчана, Т. К. Оверковської, О. С. Олійника, А. М. Шульги та інших дослідників. Однак комплексно питання про відмежування злочинів та адміністративних правопорушень, що посягають на охорону земель, вони не розглядали. А тому на сторінках статті спробуємо це зробити.

Науковці, розглядаючи проблему правових засад охорони земель зазначають, що земельним правопорушенням у сфері охорони земель є «винне, протиправне, небезпечне діяння (дія або бездіяльність), що посягає на якісний, екологічно безпечний стан земель, який зумовлює їх придатність для подальшого використання за призначенням, порушує екологічну рівновагу в екосистемі, вимоги щодо раціонального вико-

ристання та охорони земель, впливає чи може вплинути на стан життя і здоров'я людей»¹. Земельними правопорушеннями у сфері охорони земель є злочини та адміністративні правопорушення.

Насамперед зазначимо, що і в КК України², і в КУпАП³ має місце система правових норм, спрямованих на охорону земель. Так, у КК України існують склади злочинів, в яких суспільні відносини щодо охорони земель виступають основним безпосереднім об'єктом злочину та склади злочинів, в яких відповідні суспільні відносини є додатковим безпосереднім об'єктом. До першої групи належать злочини, передбачені статтями 197-1 «Самовільне зайняття земельної ділянки або самовільне будівництво», 239 «Забруднення або псування земель», 239-1 «Незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель», 239-2 «Незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах», 254 «Безгосподарське використання земель».

У КУпАП можна виділити такі адміністративні правопорушення, що посягають на охорону земель: псування і забруднення сільськогосподарських та інших земель (ст. 52), порушення правил використання земель (ст. 53), самовільне зайняття земельної ділянки (ст. 53-1), перекручення або приховування даних державного земельного кадастру (ст. 53-2), зняття та перенесення ґрунтового покриву земельних ділянок без спеціального дозволу (ст. 53-3), незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель (ст. 53-4), порушення строку погодження (відмови у погодженні) документації із землеустрою (ст. 53-3), порушення законодавства про Державний земельний кадастр (ст. 53-6), порушення строків повернення тимчасово зайнятих земель або не приведення їх у стан, придатний для використання за призначенням (ст. 54), порушення правил землеустрою (ст. 55), знищення межових знаків (ст. 56), порушення вимог щодо охорони надр (ст. 57), порушення правил і вимог проведення робіт по геологічному вивченню надр (ст. 58), незаконне використання земель державного лісового фонду (ст. 63).

Проблема відмежування злочинів та адміністративних правопорушень виникає в такій «парі» правопорушень: ст. 197-1 КК України – ст. 53-1 КУпАП; ст. 239 КК України – ст. 52 КУпАП; ст. 239-1 КК України – ст. 53-4 КУпАП. Відмежуємо їх.

Насамперед зазначимо, що відмежування складів злочинів та адміністративних правопорушень буде здійснюватися за ознаками відповідних складів.

Отже, щодо статей 197-1 КК України та 53-1 КУпАП, то зазначимо, що проблема відмежування стоується виключно самовільного зайняття земельної ділянки, оскільки адміністративна відповідальність за самовільне будівництво не передбачена. Відмежування між цими складами злочинів здійснюється виключно за суспільно небезпечними наслідками. Для притягнення до кримінальної відповідальності потрібно, щоб була завдана значна шкода її володільцю або власнику, тоді як для настання адміністративної відповідальності цього не вимагається. Згідно з приміткою до ст. 197-1 КК України «шкода, передбачена частиною першою цієї статті, визнається значною, якщо вона у сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян». У КК України не конкретизується, в чому саме проявляється така значна шкода та як її правильно потрібно визначати. Тому у судовій практиці існують різні підходи до визначення суспільно небезпечних наслідків у ч. 1 ст. 197-1 КК України. Зокрема, за вироком Козятинського міськрайонного суду Вінницької області від 13 червня 2012 р. «особа-1» був засуджений за ч. 1 ст. 197-1 КК України. Як передбачено у вирокі, розмір шкоди, заподіяної внаслідок самовільного зайняття земельної ділянки, складає 140908,42 грн, що у 299 разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян. Захисник подав апеляцію на вирок суду, вказавши, що ніякої шкоди не заподіяно, оскільки підприємством сплачено орендну плату до місцевих бюджетів в розмірі більшому, ніж передбачено законодавством. Однак Апеляційний суд Вінницької області в ухвалі від 12 вересня 2012 р. вказав, що колегія суддів зазначає, що доводи адвоката безпідставні, оскільки розмір шкоди, заподіяної самовільним зайняттям земельної ділянки, визначається розрахунком відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України № 963 від 25 липня 2007 р.⁴ та в даному випадку шкода визначена в розмірі 140908,42 гривень, що є достатнім для кваліфікації дій «особа-1» за ст. 197-1 КК України⁵. Тому правильне визначення розміру суспільно небезпечних наслідків є запорукою кваліфікації вчинених правопорушень або як злочину, або як адміністративного правопорушення.

Наступною «парою» правопорушень, щодо яких виникає проблема відмежування – це ст. 239 КК України – ст. 52 КУпАП. Зазначимо, що предмет злочину та адміністративного правопорушення тотожний – землі. Лише в ст. 52 КУпАП міститься уточнення – «сільськогосподарські або інші землі», що вважаємо невдалим, оскільки такою псевдо-конкретизацією предмета злочину законодавцю не вдалося досягнути точності кримінально-правового регулювання. Відмінними ознаками є, насамперед, суспільно небезпечне діяння. У ч. 1 ст. 239 КК України ними є забруднення та псування, а в ст. 52 КУпАП – це й невжиття заходів по боротьбі з бур'янами. В українській мові слово «псування» походить від дієслова «псувати», що означає «робити непридатним для користування, вживання, споживання і т. ін.; пошкоджувати»⁶. А слово «забруднення» означає «насичення природного об'єкта (атмосфери, води, земель і т. ін.) речовинами, що порушують його природний стан»⁷. Отже, як бачимо зі значення цих слів в українській мові, «забруднення» та «псування» мають відмінний зміст. Перше з них пов'язано з насиченням певними шкідливими речовинами, а друге – з пошкодженням. З урахуванням цього більш вдало законодавець розташував суспільно небезпечні діяння в ст. 52 КУпАП, розділивши їх. Адже в диспозиції цієї статті окремо встановлена відповідальність за псування (безвідносно до шкідливих речовин) та забруднення, яке пов'язується з їх впливом. На цю ж проблему звертав увагу А. М. Шульга. Він пропонував викласти диспозицію ч. 1 ст. 239 КК України в такій редакції: «Забруднення ґрунтового покриву земель речовинами, відходами чи іншими матеріалами, шкідли-

вими для життя, здоров'я людей або довкілля внаслідок порушення спеціальних правил, а також інше його псування, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи довкілля»⁸.

Друга відмежувальна ознака – суспільно небезпечні наслідки. І в одному, і в другому випадку склади правопорушень – матеріальні. Однак у ст. 52 КУпАП наслідки є лише одні. При чому вони описані одним і тим самим терміном, що й діяння (псування є закінченим діянням з моменту, коли були заподіяні наслідки землям – вони стали пошкодженими, а забруднення – коли відбулося насичення земель шкідливими речовинами). Що стосується злочину, передбаченого ст. 239 КК України, то він належить до т.зв. деліктів безпеки. Для них характерним є настання двох видів наслідків. Первинного – змін у стані земель у результаті забруднення. Похідного – створення небезпеки для життя, здоров'я людей чи довкілля. При цьому існує не абстрактна, а реальна загроза переростання таких наслідків у фактичне заподіяння шкоди. Реальність загрози визначається з урахуванням конкретних умов часу, місця, обстановки вчинення діяння, засобів чи знарядь, які використовувалися особою, ступеня змін в землях (наприклад, скільки забруднюючих речовин потрапило в землю). У випадку, якщо настали реальні наслідки у виді загибелі людей, їх масових захворювань або інших тяжких наслідків, то діяння особи потрібно кваліфікувати за ч. 2 ст. 239 КК України. Отже, і склад адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 52 КУпАП, і склад злочину, передбаченого ст. 239 КК України належить до матеріальних. Однак кримінальна відповідальність настає лише у випадку наявності і первинного, і похідного наслідку. Якщо настали лише первинні наслідки, то має наставати адміністративна відповідальність.

Наступна відмежувальна ознака – знаряддя вчинення правопорушення. Загалом це факультативна ознака об'єктивної сторони складу правопорушення. Знаряддя вчинення правопорушення – це предмети, які призначені для безпосереднього виконання дій, що утворюють об'єктивну сторону складу закінченого злочину⁹. У ст. 52 КУпАП ними є хімічні і радіоактивні речовини, нафта та нафтопродукти, неочищені стічні води, виробничі та інші відходи. А в ст. 239 КК України – це відходи чи інші матеріали, шкідливі для життя, здоров'я людей або довкілля. А. М. Шульга відносить до засобів вчинення забруднення або псування земель всі речовини, відходи, інші матеріали, які характеризуються шкідливістю для життя, здоров'я людей або інших об'єктів природи¹⁰.

Вважаємо більш правильним підхід законодавця у другому випадку. Оскільки немає сенсу виділяти та законодавчо передбачати види відповідних шкідливих речовин. Уточнювати конкретні засоби забруднення земель мають здійснювати правоохоронні органи та суд за здійснення кримінально-правової оцінки діянь особи. Так, засобами вчинення злочину, передбаченого ст. 239 КК України суди визнавали: будівельні відходи (бита цегла, каміння, деревина)¹¹, пестициди хлороорганічної групи з високотоксичною дією¹², тверді побутові відходи¹³, кам'яновугільне масло¹⁴. Однак, на нашу думку, можна було б відрегулювати й формулювання знарядь вчинення злочину в диспозиції ч. 1 ст. 239 КК України: «речовини або матеріали, шкідливі для життя, здоров'я людей або довкілля».

Відмежовувати потрібно і склади правопорушень, передбачені статтями 239-1 КК України та ст. 53-4 КУпАП. Як вбачається з аналізу диспозицій цих статей, єдиною відмежувальною ознакою в цьому випадку є суспільно небезпечні наслідки. Як і в попередньому випадку у ст. 239-1 КК України характерним є два види наслідків: первинний – заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель та похідний – створення небезпеки для життя, здоров'я людей чи для довкілля. При цьому існує не абстрактна, а реальна загроза переростання таких наслідків у фактичне заподіяння шкоди. Реальність загрози визначається з урахуванням конкретних умов часу, місця, обстановки вчинення діяння, засобів чи знарядь, які використовувалися особою, ступеня змін в землях. В окремих випадках суди не визначають цих наслідків, а притягаючи осіб до кримінальної відповідальності, користуються іншими критеріями. Так, вироком Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області від 8 квітня 2013 року «особа-1» був засуджений за ч. 1 ст. 239-2 КК України за те, що у жовтні 2012 року «особа-1» без спеціального дозволу зняв ґрунтовий покрив на земельній ділянці загальною площею 0,12125 га, що знаходиться у межах прибережно-захисної смуги річки Руда в районі вул. залізничної в с. Буднів Тернопільського району. Продовжуючи свою злочинну діяльність, діючи умисно, за допомогою екскаватора, з метою зміни русла річки Руда, на землях водного фонду Буднівської сільської ради в прибережно-захисній смузі річки Руда в районі залізо-бетонної труби, яка проходить через річку, «особа-1» влаштував водовідвідний канал довжиною 50 метрів, шириною 0,7 м та глибиною 1 м. Таким чином, внаслідок влаштування водовідвідного каналу «особа-1» вийняв та заволодів ґрунтовим покривом, об'єм якого становить 35 метрів кубічних. Мотивуючи своє рішення суд вказав, що відповідно до розрахунку збитків, заподіяних навколишньому природному середовищу, проведеного старшим державним інспектором з охорони навколишнього природного середовища Тернопільської області, розмір збитків, спричинених незаконними діями «особа-1», становить 6332,44 грн., яка відшкодована 28 березня 2013 р. в повному обсязі¹⁵. Таким чином, суд, мотивуючи кваліфікацію діянь «особа-1» вказав, що взяв до уваги розмір заподіяних збитків. Однак, як ми зазначали вище, він мав би мотивувати своє рішення про притягнення «особа-1» до кримінальної відповідальності тим, що в результаті його дій було створено реальну загрозу життю, здоров'ю людей або довкіллю. Оскільки в матеріалах кримінального провадження цієї інформації немає, то можна стверджувати, що діяння «особа-1» потрібно було кваліфікувати за ст. 53-4 КУпАП.

Отже, для правильної кримінально-правової оцінки діянь винуватого, який порушив норми, спрямовані на охорону земель, важливо відмежувати склади злочинів та адміністративних правопорушень. Неточне встановлення відмінностей між ними може призвести до помилок під час кваліфікації.

¹ Оверковська Т. К. Правові засади охорон земель від забруднення та псування в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.06 «земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право» / Т. К. Оверковська. – К., 2008. – С. 3.

² Кримінальний кодекс України: Закон від 5 квітня 2001 року № 2341-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> – Заголовок з екрана.

³ Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 7 грудня 1984 року № 8073-X [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> – Заголовок з екрана.

⁴ Про затвердження Методики визначення розміру шкоди, заподіяної внаслідок самовільного зайняття земельних ділянок, використання земельних ділянок не за цільовим призначенням, зняття ґрунтового покриву (родючого шару ґрунту) без спеціального дозволу: постанова Кабінету Міністрів України № 963 від 25 липня 2007 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/963-2007-%D0%BF> – Заголовок з екрана.

⁵ Ухвала колегії суддів судової палати у кримінальних справах Апеляційного суду Вінницької області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/26070455> – Заголовок з екрана.

⁶ Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К., Ірпінь, ВТФ «Перун». – 2005. – С. 1186.

⁷ Великий тлумачний словник сучасної української мови. – С. 377.

⁸ Шульга А. М. Кримінально-правова охорона земель від забруднення або псування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / А. М. Шульга. – Х., 2004. – С. 13.

⁹ Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. / За заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 5-те вид., допов. – Х.: Право, 2013. – Т. 1 : Загальна частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. – 2013. – С. 47–48.

¹⁰ Шульга А. М. Там само. – С. 13.

¹¹ Ухвала Краснолуцького міського суду Луганської області від 30 липня 2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/32777363> – Заголовок з екрана.

¹² Вирок Козятинського міськрайонного суду Вінницької області від 21 січня 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/36785690> – Заголовок з екрана.

¹³ Вирок Петропавлівського районного суду Дніпропетровської області від 25 жовтня 2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/35760177> – Заголовок з екрана.

¹⁴ Вирок Інгулецького районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 27 грудня 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/29366157> – Заголовок з екрана.

¹⁵ Вирок Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області від 8 квітня 2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/30728899> – Заголовок з екрана.

Резюме

Пенязькова О. О. Відмежування злочинів та адміністративних правопорушень, що посягають на охорону земель.

У статті розглядаються проблеми відмежування злочинів та адміністративних правопорушень, що посягають на охорону земель. Запропоновано відповідний перелік злочинів та адміністративних правопорушень, виявлено ті з них, які мають спільні ознаки. Констатовано, що ними є такі «пари» правопорушень: ст. 197-1 КК України «Самовільне зайняття земельної ділянки або самовільне будівництво» – ст. 53-1 КУпАП «Самовільне зайняття земельної ділянки»; ст. 239 КК України «Забруднення або псування земель» – ст. 52 КУпАП «Псування і забруднення сільськогосподарських та інших земель»; ст. 239-1 КК України «Незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель» – ст. 53-4 КУпАП «Незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель». Наведено приклади з судової практики, в якій мають місце помилки щодо відмежування злочинів від адміністративних правопорушень що посягають на охорону земель, а також уточнюються окремі ознаки складів злочинів. Запропоновано зміни до кримінального законодавства України.

Ключові слова: відмежування; охорона земель; землі; земельна ділянка; забруднення; псування; ґрунтовий шар; самовільне зайняття.

Резюме

Пенязькова О. А. Отграничение преступлений и административных правонарушений, посягающих на охрану земель.

В статье рассматриваются проблемы отграничения преступлений и административных правонарушений, посягающих на охрану земель. Предложен соответствующий перечень преступлений и административных правонарушений, выявлены те из них, которые имеют общие признаки. Констатировано, что ими являются такие «пары» правонарушений: ст. 197-1 УК Украины «Самовольное занятие земельного участка или самовольное строительство» – ст. 53-1 КУоАП «Самовольное занятие земельного участка», ст. 239 УК Украины «Загрязнение или порча земель» – ст. 52 КУоАП «Порча и загрязнение сельскохозяйственных и других земель», ст. 239-1 УК Украины «Незаконное завладение ґрунтовим шаром (поверхностным слоем) земель» – ст. 53-4 КУоАП «Незаконное завладение ґрунтовим шаром (поверхностным слоем) земель». Приведены примеры из судебной практики, в которой имеют место ошибки в отграничении преступлений от административных правонарушений посягающие на охрану земель, а также уточняются отдельные признаки составов преступлений. Предложены изменения в уголовное законодательство Украины.

Ключевые слова: отграничение, охрана земель; земли; земельный участок; загрязнение; порча; почвенный шар; самовольное занятие.

Summary

Penyazkova O. Separation of crimes and misdemeanors that impinge on land protection.

This article discusses the delimitation of crimes and administrative offenses, encroaching on land protection. We propose an appropriate list of crimes and administrative offenses, identified those that have common characteristics. Stated that they are such

«couples» offenses: Art. 197-1 of the Criminal Code of Ukraine «Unauthorized occupation of land or unauthorized construction» – Art. 53-1 Code of Ukraine on Administrative Offences «Unauthorized occupation of land», Art. 239 of the Criminal Code of Ukraine «Pollution or deterioration of land» – Art. 52 Code of Ukraine on Administrative Offences «Spoilage and contamination of agricultural and other lands», Art. 239-1 of the Criminal Code «Illegal occupancy dirt ball (surface layer) of land» – Art. 53-4 Code of Ukraine on Administrative Offences «Illegal occupancy dirt ball (surface layer) of land». Are examples of jurisprudence, in which there are errors in the delimitation of administrative offenses crimes encroaching on land protection, as well as individual features specified offenses. Proposed changes to the criminal law of Ukraine.

Key words: demarcation, land protection, land, plot of land, contamination, spoilage topsoil, unauthorized occupation.

Отримано 19.11.2013

УДК 343.81

Л. О. РЕЗАЄВА

Любов Олександрівна Резаєва, інспектор Київського слідчого ізолятора, аспірант Київського університету права НАН України

ОРГАНІЗОВАНА ЗЛОЧИННІСТЬ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ: ОСНОВНІ ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ

Питання організованої злочинності є актуальним як для вчених-кримінологів, так і для представників правоохоронних органів. Насамперед тому, що цей вид злочинності в установах виконання покарань (*дали – УВП*) нерозривно пов'язаний з організованою злочинністю в цілому, оскільки ці установи є одним із місць відтворення злочинних угруповань, де лідери злочинного середовища постійно контролюють атмосферу в УВП серед ув'язнених. Вони залишаються лідерами злочинних організацій і в цих установах, починаючи з моменту взяття під варту в слідчому ізоляторі та закінчуючи відбуканням покарання в УВП. Сам факт відбукання ними покарання в УВП створює додаткові механізми підтримання особистого авторитету. Це відбувається внаслідок сталих звичаїв, традицій, ієрархії ще з давніх часів.

Відомий правознавець та дослідник кримінального минулого В. Чалідзе вважав, що для вивчення організованої структури злочинних співтовариств дуже важливо враховувати дві обставини: по-перше, те, що їх асоціації ведуть свою історію з давніх-давен, і, по-друге, цей світ надзвичайно консервативний у шануванні своїх організаційних та етнічних принципів¹. Саме ця консервативність дає змогу проводити аналогію між злочинними організаціями, які затвердили своє існування ще з давніх часів і не припинили своє існування й донині. Результативність досліджень переважно залежить від вивчення історичного досвіду для розуміння подій сьогодення.

Проблема організованої злочинності взагалі та методів протидії аналізувалася в працях О. М. Бандурки, В. І. Борисова, В. П. Ворушила, Л. М. Давиденка, І. М. Даньшина, О. М. Джужи, Д. О. Кобзіна, М. В. Костицького, С. Ю. Лукашевича, О. А. Мартиненка, А. М. Мельникова, В. П. Петкова, С. С. Сливки, В. Ф. Ущиповського, О. Ю. Шостко та інших дослідників. Проте на сьогодні відсутні дослідження основних етапів становлення організованої злочинності в УВП.

У статті зроблено спробу охарактеризувати основні етапи становлення організованої злочинності в установах виконання покарань.

Результати, одержані в ході цієї роботи, будуть корисними для подальшого дослідження проблем застосування кримінально-правових заходів протидії організованій злочинності в УВП, а також для практичної діяльності кримінологів, працівників кримінально-виконавчої системи з метою розуміння особливостей роботи зі спецконтингентом.

Організована злочинність в УВП як частина організованої злочинності взагалі має свої особливості, обумовлені історичними умовами її формування. Насамперед зазначимо, що більшість території сучасної України тривалий час була в складі Російської імперії, а з 1917 р. – у складі колишнього СРСР. Ці обставини вплинули на те, що традиції, особливості національного менталітету перейшли з Російської держави в сучасну Українську. Тому доцільно розглянути становлення організованої злочинності УВП, беручи до уваги історичні події та процеси в Росії та Україні. Умовно виділимо ряд етапів становлення організованої злочинності в УВП.

Перший етап пов'язаний з виникненням професійного злочинного середовища (XVII – кінець XIX століття). Як зазначає В. Г. Тимофєєв, на початку XVII ст. було введено роздільне утримання ув'язнених з урахуванням виду скоєного злочину. В цей період в Росії існували три види ув'язнення: строкове, безстрокове та довічне². Наприкінці XVII ст. Петро I ввів такі види покарань, як заслання на каторгу, каторжні роботи, заслання на галери. Бігли каторжани поповнювали ряди крадіїв та розбійників. Як зазначав А. І. Гуров, за